

Sinan Çağının Kültürü

Siyasî Tarihi Kısmı

Prof. Dr. Mücteba İLGÜREL

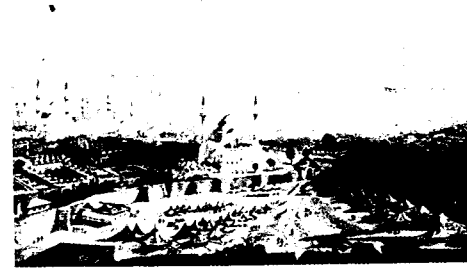
İstanbul'un fethiyle büyük Devlet olma yoluna giren Osmanlı Devleti, böylece batıda ve doğuda gelişen bir nüfûza da sahip olmuştur. Ancak özellikle batıda bazı kaygıların da başladığını ifade etmek gerekir. Zira zaten fethedene kadar Avrupa kıtasına ayak atmış bulunan Türkler, dünyanın önemli bir merkezine sahip olarak Avrupa için büyük bir tehlike olabilirdi. Halbuki Avrupalılar Hıristiyanlık taassubu ile Anadolu ve Kudüs'ü kendi yayılma sahaları olarak görüyorlardı. Çok defa papalığın teşvik ve tahrikleriyle karada ve denizde Osmanlı Devletiyle mücadeleye giriştiler. Doğuda ise durum batıdakinden farksız idi. Devlet daha Anadolu Türk birliğini kurarken iki önemli rakip ile karşılaşmıştı. Bunlardan Memluk Devleti, kendi sağ kanadını emniyete almak için Osmanlı Devleti'nin güneye sarkmasını engellemeye çalışıyordu. Doğudaki rakip diğerinden daha tehlikeli idi. Safevîler Anadolu'yu kendi nüfûz bölgesi kabul etmişler, mezhep kışkırtıcılığı yaparak isyan ve ihtilaller hazırlığına girişmişlerdi. Devlet denizlerde de emniyette değildi. Donanması henüz Avrupa donanmaları gibi gelişmiş değildi. Halbuki Avrupalılar özellikle Cenevizliler ve Venedikliler denizcilikte ve deniz ticaretinde ustalaşmışlardı. Ayrıca Anadolu için devamlı tehlike olabilecek Ege adaları bunların ellerinde bulunuyordu. Ege adaları gibi Kıbrıs da Avrupalı korsanların ve tüccarların elinde idi. Yukarıda izah edildiği gibi Devlet daha Anadolu Türk birliğini tesis edememiş iken etrafı tehlike çemberi ile sarılmış bulunuyordu. Devletin sadece Karadenizden şimdilik bir endişesi bulunmuyordu. II. Bayezid saltanatında hak iddia eden kardeşi Cem ile uğraşarak, onun ölümü 1495 tarihine kadar hem Anadolu'da hem de batıda pasif bir politika takip etti. I. Selim'e kadar önemli bir askerî harekât gerçekleştirilemedi.

Bundan sonra Osmanlı Devletinde her sahada büyük gelişmeler oldu. XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti bir gençlik çağı yaşadı. Bu yüzyıl bir atılımlar çağı oldu. Devlet büyük savaşlar yapıyor, büyük Devlet adamları yetiştiriyordu. Osmanlı Devleti hak ve adaletin hüküm sürdüğü bir hukuk Devleti olmanın zirvesine ulaşmıştı. Osmanlı vatandaşları çağına göre refah içinde yaşadılar. Huzuru bozan zümrelere Devletin hiç müsamahası yoktu. Devlet teşkilâtı mükemmel çalışıyor, yenilikler birbirini takip ediyordu.

Sultan Selim ile beraber Osmanlı Devleti için yeni ufuklar açıldı. Fatih'in başlattığı enerjik fetih politikasına dönüldü. Selim de Fatih'in planladığı *dünya imparatorluğu* idealini benimsedi. Merkezîyetçilik prensiplerine sıkı sıkı bağlı kalan Selim, önce Anadolu Türk birliğini kurmak üzere sert ve kat'î adımlar attı. Anadolu Türk birliğini tehdit eden Şah İsmail'in liderliğinde Safevî propagandasını tesirsiz hâle getirmek için faaliyete girişti. 1514 yılında Çaldıran'da Şah İsmail prensiplerine şiddetli bir darbe indirildi. Dulkadirli idaresine son verilirken Harput, Bitlis, Urfa, Mardin, güneyde Rakka ve Musul gibi Türk şehirleri de kendiliklerinden Osmanlı idaresine girdiler. Ancak Dulkadirli idaresine son verilince Memluk Devleti ile karşı karşıya kalındı. Selim zaferi müteakip bir tersane ve bir donanma inşaatına hız verdi. Padişah'ın bu tedbirleri, baharat tica-

Fatih

Kulesinden
Bayezid Meydanı

Fatih'in Tuğrası

reti için Kızıldenizin güney kapısı olan Bâbülmendeb'i kapayan Portekiz donanmasına karşı idi. Esasen Memluk Devleti bu konuda acz içinde idi. Diğer taraftan mukaddes yerler Portekiz tehdidi altında bulunuyordu.

Sultan Selim süratle Mısır üzerine yürüdü. Peşpeşe kazandığı Mercidâbık ve Ridâniyye zaferleri ile hem Mısır'ı fethetmiş hem de Mekke şerifinin seve seve Türk idâresine girmesini sağlamıştı. İşte bu tarihten itibaren Osmanlı sultanları "Hâdimü'l-haremeynü's-şerifeyn" unvanını almışlardır. Bu unvan Osmanlı padişahlarına hem İslâm hem de Hıristiyan âleminde büyük bir itibar sağlamıştır. Kıbrıs için Memluk Devletine vergi ödeyen Venedik, hemen bir elçilik heyeti göndererek vergi ve imtiyazlar konusunda Selim'i ziyaret etti.

Suriye, Kudüs ve Mısır'ın Türklerin eline geçmesi, Avrupa'da şaşkınlık ve öfke ile karşılandı. Papa X. Leon yeni bir haçlı seferi için faaliyete geçti. Papa gayretlerinde başarılı olamadığı gibi Selim de Avrupa Devletleri ile iyi geçinmeyi tercih etmiştir. Ancak deniz üstünlüğü hâlâ Avrupalıların elinde idi. Padişah şark ticaretinin önemini kavradığı gibi Suriye, Filistin ve Mısır'ı da ana vatanına deniz yolu ile bağlamayı düşünüyordu. Bundan başka birer korsan yuvası olan adaların kontrolünü de plânlıyordu. Bunun için Haliç tersanesinin inşasına başlandı. Bu haberi alan Papa X. Leon bir haçlı donanması için faaliyete geçti.

Selim, kısa süren saltanatı esnasında Devlet mekanizmasına bir canlılık getirmiş, merkezîyetçi idareyi güçlendirmişti. Hükümdarlığı sırasında önemli kararlarda birinci derecede rol oynamış, atılan her adımın bizzat plânlayıcısı olmuştur. İcraatında cesaret ve sertliğine duyulan hayranlıktan kendisine "Yavuz" lakabı verilmiştir. İşte bu yüzden Devlet mekanizmasında Fatih'ten beri devam edegelen gelişme süratlenmişti. Bu devirde ticaret inkişaf ediyor, yerli sermaye artıyordu. Yeni ticaret yolları ve sahaları ortaya çıkıyordu. Devlet Asya-Avrupa ticaretine de el atmış bulunuyordu. Bunun yanında nüfus artıyor, şehirler büyüyordu.

Sultan Süleyman genç yaşta tahta cülûs etti: Bu devir Osmanlı Devleti'nin her bakımdan en yüksek devridir. Süleyman babasının ölümü ile bozulmak istenen iç huzuru derhal sağlamakta başarılı oldu. Genç padişah, insan haysiyetine yaraşır idârenin yeni düzenlemelerle daha da mükemmelleşmesini sağladı. Din ve ırk farkından çıkabilecek ihtilâfları ortadan kaldırmak için yeni kanunlar ihdâs etti. Can ve mal emniyetini sağlayan tedbirler geliştirildi. Kaynaklar onu, kanun koyuculuğu vasfından dolayı "Kânunî" diye anarlar. Genç padişah içte güven ve huzuru tam mânâsiyle sağladıktan sonra seferlere çıktı.

Kânunî bundan sonra atalarından devraldığı mirası geliştirmeye koyuldu. Zira düşmanlar yeni padişahın bir açık tarafını kolluyorlardı. Bu tehlike batıdan gelebilirdi. İlk olarak Belgrad'ın fethi gerçekleştirildi. Belgrad Avrupa yollarının başlangıcı idi. Bu süratle Balkanlarda Türk hâkimiyeti güçlendi. Belgrad'ın fethi ile Devlet batıda gücünü isbat etmiş olmakla beraber güney uç zayıf kalmıştı. Denizde en büyük tehlike Rodos'tan gelmekte idi. Gayet iyi tahkim edilmiş bulunan Rodos, Akdeniz korsanlarının sığınağı idi. 1522 de Rodos'un fethi gerçekleştirildiği zaman Devlet güney ucunda da muvazeneyi sağlamış bulunuyordu. Avrupa'da Osmanlı Devleti aleyhinde başlayan cereyan papalığın gayretleriyle son haddine varmıştı. Nihayet müttefikler Mohac Ovasında mağlûp ve perişan oldular (1526). Macaristan'da Osmanlı Devletine tabi bir hükümet kuruldu. Bu durumdan en çok Avusturya hükümdarı Ferdinand rahatsız oldu. 1529 yılındaki Viyana muhasarası Avusturya'ya Osmanlı Devleti'nin gücünü göstermeğe râfi geldi. Ancak Ferdinand Budin'e taarruzdan geri kalmadı Fakat tarihlerde "Alman sefer-i hümayûnu" diye geçen büyük seferde Ferdinand, Kânunî ile karşılaşmaktan korkarak barışa yanaştı. Bundan sonra barışı bozan karşı taraf oldu. Osmanlı Devleti daima üstünlüğünü koruyup dünya siyasetinde önem

li roller oynamaya başladı. Diğer taraftan XVI. asırda Fransa, İngiltere ve Hollanda gibi monarşilerin Habsburglarla mücadeleleri ve mezhep kavgalarının Avrupa'yı iki cepheye ayırması Osmanlı Devleti için uygun bir ortam yaratmıştı. Nitekim bu mücadelelerin mağduru Fransa'nın Habsburglara karşı yardım istemesi, Osmanlı Devleti'nin Avrupa Devletler muvazenesinde başlıca bir unsur olarak ortaya çıkmasını hazırladı. Veya Osmanlı Devleti Avrupa Devletler camiasına girmiş oldu.

Kânunî'nin Irak'ın seferi ile Bağdat ve Basra yolunun açılması, Kızıldenizde bir muvazene teşkil etmiştir. Bundan başka Osmanlı iktisadiyatı için önemli olan ipek ticareti kontrol altına alınmıştır. Ayrıca mukaddes yerlerin emniyeti bir kat daha artmış bölge bir koruyucu çember içine alınmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Akdenize açılmasını âdeta şartlar zorlamıştı. Zira Balkanları ele geçirip Mora'ya kadar inen Devletin Akdenizde hâkim olması gerekiyordu. Karada ve denizde kuvvetler dengesini sağlamak Hıristiyan Avrupa'nın ordularına ve donanmalarına karşı koymada çok lüzumlu idi. Barbaros'un Preveze Zaferi, işte bu dengeyi kolayca kurdu ve Osmanlı donanmasına Akdenizde 40 yıl rakipsiz bir hâkimiyet sağladı. Zira tahıl ürünleri bakımından zengin Mısır ve Suriye Osmanlı topraklarına katılınca Akdeniz'in önemli bir kat daha artmıştı Bölgeden Avrupa'ya buğday ticareti hayâtî öneme sahipti. Tuz, yün, ipek, deri ve şap Osmanlı ülkesinden talep edilmekte idi. 1536 yılında Fransa'nın talebi üzerine bu ülkeye ticarî imtiyazlar da bahşedilmişti. Kânunî bu imtiyazları vermekle Fransa'yı Avrupa'ya hâkim bulunan haçlı zihniyetinden uzaklaştırmak istemiştir.

Türklerin Hind okyanusundaki faaliyetleri XVI. yüzyılın ortalarında başarılı oldu. Burada okyanus tipi gemiler inşa ederek Portekiz donanmasıyla çarpıştılar. Selman Reis, Pîrî Reis ve Seydî Ali Reis gibi büyük denizciler yetişti. Osmanlı Devleti'nin bölgede büyümesi bu sayede gerçekleşti. Mısır, Yemen, Basra, Lahsa ve Habeşistan'da beylerbeylikler teşekkül etti.

Osmanlı Devleti'nin bundan sonra gerek Habsburglarla gerek Safevîlerle mücadeleleri devam etti. Macaristan Budin eyaleti adıyla Osmanlı eyaletlerine katıldı. Devlet bu iki ülke ile barış yaparak siyasî durumu güçlendirdi. Ancak bu tarihlerde Osmanlı Devleti aleyhinde büyüyen bir tehlike görülmeğe başladı. Asrın ilk çeyreğinde Moskova Büyük Knezliğine pek önem verilmemişti. 1547 de Kazan ve Astrahan'ı alan Ruslar, 1559 da ilk defa Azak'a ve Kırım kıyılarına ulaştılar. Bunun üzerine Papa haçlı projelerinde çarı da hesaba katmağa başladı.

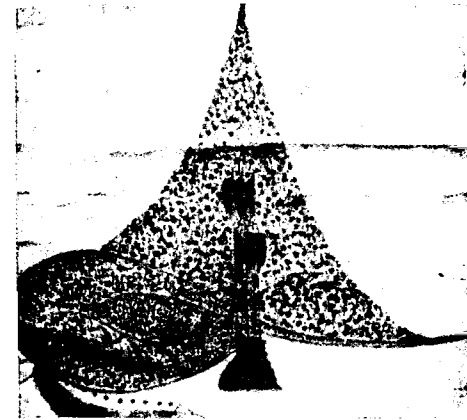
Kânunî devrinin zenginlik ve ihtişamını en güzel ifade eden Don-Volga (Ten-İdil) kanalı teşebbüsüdür. İran ile mücadelede ve Orta Asya Türk Devletleri ile irtibat kurulmasında kullanılabilecek bu kanal, Karadeniz ile Hazar denizini birleştirecekti. Diğer taraftan Kazan ve Astrahan hanlıklarının büyüyen Rusya'nın eline düşmelerine engel olunması da plânlanmıştı. Kânunî devrinde planlanan ve III. Murad devrinde başlanan bu teşebbüs çeşitli sebeplerden dolayı yürütülememiştir. Bu cümleden olarak Süveyş kanalını açma teşebbüsünü de zikretmeliyiz.

Kânunî devrinin ihtişamını ve siyasî üstünlüğünü Açe hükümdarının yardım talebi de açık açık göstermektedir. Padişah Sigetvar seferine gideceği sırada Sumatra adasının kuzeyinde bulunan müslüman Açe hükümdarı padişaha bir mektup gönderip her taraftan Portekizliler tarafından sarıldığından bahsederek yardım talep etmişti. Hatta Açe hükümdarı itaatini de arz etmiş bulunuyordu. Selim tahta geçince bu talebe cevap verilmiştir.

Selim devrinde Kıbrıs'ın fethiyle Anadolu'nun ve doğu Akdenizin emniyeti sağlandı. İnebahtı deniz savaşında mağlup ve perişan olan Osmanlı donan-

Kânunî'ye Yardım İstemey'e Gelen Açe Elçileri

III. Murad'ın Tuğrası

masının süratle yeniden inşası Kıbrıs Fethinin sonuçlarından idi. Bundan Sokollu Mehmed Paşa'nın büyük gayretleri görülmüştür. Bu devirde yetişmiş Sokollu Mehmed Paşa Osmanlı Devlet adamları arasında mümtaz bir mevki işgal etmektedir. Sokollu Mehmed Paşa gibi bu devir Osmanlı idaresinde sadaret mevkiine gelerek Devleti büyük bir vukuf ve kudret ile idare eden sadriâzamlar bulunmaktadır. Bunlardan bazıları Hadım Sinan Paşa, Piri Mehmed Paşa, Lutfi Paşa, Lala Mustafa Paşa ve zdemir-oğlu Osman Paşa bu devirde Devlete büyük hizmetlerde bulunmuştur.

Süleymaniye Cmii'nin Mihrabı